

HAVAS LÁSZLÓ

JANUS PANNONIUS MARCELLUS-*PANEGYRICUS*ÁNAK
ÉRTELMEZÉSÉHEZ

A 2009. április 20–25. között megtartott Borzsák István-émlékkonferenciának az Eötvös József Collegiumban szervezett rendezvényein elhangzó előadások közül az egyik legemlékezetesebb Ritoókné Szalay Ágnesé volt, mely tanulmány azután megjelent a kiadott emlékkönyvben is.¹ A jeles Janus Pannonius-kutató teljesen meggyőző módon azt mutatta ki, hogy a magyar költő *panegyricusa* valójában Lukianosz a Rágalomról szóló értekezésében Apellésznek elvesztett festményéről adott leírását dolgozza be Guarino latin fordítása nyomán, amely átdolgozás Albertinek a festészetről (*De pictura*, 1435) vallott felfogására is hatott. Így, bár Botticelli híres Apellész-képváltozata (1496) még nem készült el a dicsőítő költemény születési idején, abban mégis áttételesen valószínűsítő *ekphrasisz*ről van szó, amely ugyanakkor jól beleilleszkedik a *panegyricus* címettjéről, Jacobus Antonius Marcellusról adott portréba, akinek politikai működése kapcsán el kell oszolniuk az alaptalan vádaknak, hogy végül is teljes diadalt üljön az igazság. Ritoókné Szalay Ágnes ezen új kutatási eredményét szorososan ráépíti Hegedűs István több mint száz éve megjelent akadémiai székfoglaló értekezésére, amely „alaposan körüljárta” a költői mű célját. Ez pedig az volt, hogy „Itália egyesítésének gondolatát szolgálta”, éspedig Velence vezetése jegyében, amely központ a hajdani Róma örökébe lépett. Maga Marcellus személye is ugyanezt jelképezte volna mint az ókori Marcellusok élő leszármazottja, akinek a magyar költő személyes hálával is tartozott.²

Való igaz, hogy amikor 1452-ben III. Frigyes Itáliába ment, akkor Janus Pannonius Itália békéjét kérte a császártól,³ ám hogy ez valóban igazi egységesítést jelentett volna a költő felfogásában, abban a Marcellus-*panegyricus* alapján már valójában kételkednünk kell. A dicsőítő költemény ugyanis egyáltalán nem az egységes Itália eszméjét hirdeti, hanem csupán úgy magasztatja fel Velence egyedülálló rendszerét, hogy közben a tőle eltérő berendezkedésű városállami alakulatokat sem utasítja el, hanem inkább még szük-

¹ R. SZALAY Ágnes, „Mert van egy istennő, neve Rágalom” = *Pietas non sola Romana: Studia memoriae Stephani Borzsák dedicata*, szerk. CZEGLÉDY A., HORVÁTH L., Bp., Typotex–Eötvös Collegium, 2010, 845–855 (a továbbiakban: R. SZALAY 2010).

² R. SZALAY 2010, 846, hivatkozással erre: HEGEDŰS István, *Dicsének Jacobus Antonius Marcellusra*, Bp., 1897 (Értekezések a Nyelv- és Széptud. Köréből, XVI/X), 7–22, nálam: 3–119 a fordítással együtt (a továbbiakban: HEGEDŰS 1897).

³ HEGEDŰS 1897, 8.

ségesnek is ítéli fennmaradásukat, mert létükkel valójában ahhoz járulnak hozzá, hogy a Lagúna-parti új Róma meg tudja őrizni a maga kiváló tulajdonságait, ekképp szavatolva civilizációs szerepét. Ilyen módon tehát a janusi alkotás egyik középponti gondolata Velence ideális alkotmányának dicsőítése, amely berendezkedés garantálja a város megkülönböztetett történelmi fontosságát és eredményességét. Ezért elsőként erre a problémára kell keresnünk a választ, annak ellenére, hogy ezt annak idején Hegedűs István egyáltalán nem vetette fel. Ez annál különösebb, mert a *panegyricus* nagyon is kiemelt helyen tárgyalja a kérdést. A költő szerint ugyanis Velence igazi nagysága nem külső megjelenésében rejlik, hanem organikus kialakulásában és fejlődésében, mert – mint előbb Minerva mondja el (vv. 125–137), s később majd Clío szavai is megerősítik azt – Velencében valójában az antik *civitas mixta* elmélete öltött voltaképpen testet, mert ez adja meg számára az ideális kormányzati formát. A venét állam számára ugyanis a magyar humanista szemében az biztosította mind a belső kiegyensúlyozottságot, mind a tartós békét, mind a törvényes rendet, hogy harmóniába tudott benne jutni mindhárom kormányzati elem: a demokrácia, az arisztokratikus hatalom és a monarchikus irányítás.⁴ Békében megfér ugyanis egymással benne egyfelől a nép (*plebs*), amelyet az ókorban is a demokrácia zálogának fogtak fel; másfelől a nemesség (*nobilitas*), mely az arisztokratikus irányítás döntő elemének volt tekinthető. Harmadrészt adva van egyfajta monarchikus jelleg is (*regnum*), amely Janus nézete nyomán az atyáknak, *patribus* jut, vagyis a legelőkelőbb személyeket, a patriciusokat illeti meg (vö. *patriciae ... stirpes* – vv. 138–139). S ezzel a kereskedővárosra jellemző dózsei hatalomra történik célzás, ill. ennek olyan hivatalnoki segítőire, mint amilyen maga a janusi *panegyricus* címzettje: Marcellus. Ez utóbbi *proveditori* (vagy inkább *provveditorei*) minőségben tevékenykedett, vagyis a velencei zsoldoshadsereg afféle hadseregszállítója volt egyesek szerint, míg mások véleménye alapján inkább a politikai megbízott szerepét töltötte be.⁵ Az ő ilyenén módon értelmezett alakjának a mű középpontjába állítása a fentebb érintett „kevert államforma” politikai elmélete alapján nagyon tudatos lehetett Janus Pannonius részéről,

⁴ Lásd ehhez legutóbb: HAVAS László, *La cité et l'empire dans la conception de Janus Pannonius et dans la politique de Mathias Corvin = Matthias and His Legacy: Cultural and Political Encounters between East and West*, eds. Attila BÁRANY, Attila GYÖRKÖS, Debrecen, University of Debrecen, Department of History, 2009, 149–162, további vonatkozó irodalommal. A *Serenissimával* kapcsolatos hatalmas szakirodalomból hadd utaljak itt pusztán saját tájékozódásomnak megfelelően az alábbi önkényesen kiragadott munkákra: Alvise ZORZI, *Une cité, une république, un empire : Venise (697–1797)*, Paris, Fernand Nathan, 1980; Uő, *Histoire de Venise : la République du Lion*, Paris, Librairie Académique Perrin (Tempus), 2004; John Julius NORWICH, *Histoire de Venise*, Paris, Payot, 1986; Frederic C. LANE, *Venise, une république maritime*, Paris, Flammarion, 1985 (Champs, 184); Amable DE FOURNOUX, *La Venise des doges : Mille ans d'histoire*, Paris, Pygmalion, 2009.

⁵ Személyével kapcsolatban a ma mértékadó bemutatás: M. L. KING, *The Death of the Child Valerio Marcello...*, Chicago–London, The University of Chicago Press, 1994, főképp 3 skk., 60, 67–79, 97–117 (a továbbiakban: KING 1994). R. SZALAY 2010 is rá hivatkozik. Vö. még M. L. KING, *Venetian Humanism in an Age of Patrician Dominance*, Princeton, 1986; lásd továbbá M. E. MALLETT, *Venice and Its Condottieri (1404–1454) = Renaissance Venice*, ed. J. R. HALE, Totowa NJ–London, 1973, 135–144; Uő, *Mercenaries and Their Masters: Warfare in Renaissance Italy*, London–Totowa NJ, 1974, 88–90; Uő, J. R. HALE, *The Military Organization of a Renaissance State: Venice c. 1400–1617*, Cambridge–New York, 1984, 167–189.

mert ő Marcellus e tisztségében Velence számára a *condottiere* szerepének megszelídítését láthatta,⁶ miként az megfeleltetett a költő ekkori politikai ideáljának. Ezért nála a főszereplő nem a *condottiere* és nem is a *doge*, hanem a *provveditore*, mint aki mérsékléssel egyesíti a katonai és a polgári hatalmat. A dicsőítő vers megszületése idején tehát a magyar humanista eszménye a politikai kiegyensúlyozottságra épülő *civitas mixta* volt, ahogy Marcellus, a „provveditore” is tulajdonképpen ennek az ideálnak felelt meg, aki- nek mint az állam szükséghelyzetben való irányítójának Cicero annak idején aligha véletlenül adta a *moderator*, vagyis a „kiegyenlítő” megjelölést, mint aki a politikai életben ugyanolyan szerepet tölt be, mint a világegyetemen belül maga a nap. A nagy római szónok-filozófus ezt ekképp fogalmazta meg abban a *Somnium Scipionis*-ban, amely Janus idején humanista körökben nagyon is jól ismert volt: *mediam fere regionem Sol obtinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret et compleat* (rep. 2,17).⁷ Mindezt a mű lezárásában Clío szavai is megerősítik, aki a Minerva által bemutatott jelen után azt igazolja, hogy Velence múltja és jövője is a „kevert államforma” harmonikus rendjén alapul. Janus ilyen módon Clío prófécijában ad nyomatékot annak a meggyőződésének, hogy Velence valójában „kevert alkotmányának” megfelelően lett a világ szinte változatlan formában létező legtartósabb állama (vv. 2797–2817). A *civitas mixta*-nak köszönhetően vált ugyanis Velence Bizánc elestével mind a kereszténység és az egyház védőbástyájává, mind ennek megfelelően a török elleni harc mozgató erejévé. Marcellus, aki mindennek szolgálatába állította egész életét, ennek megfelelően fog új istenként föl- szállni a mennybe (vö. *caelestem scandet novus indiges aulam*, v. 2866), vagyis a *translatio imperii* jegyében mintegy követve Aeneasnak és Romulusnak a példáját, hiszen – az általunk már jelzett *Somnium Scipionis* látomásával is összhangban – az égben *residet vestrae Veneris cum prole Quirinus* (v. 2871). Janus Pannoniust a *civitas mixta* ezen nagyra becsülésében értékes és kiterjedt antik örökség vezette, anélkül azonban, hogy a szolgálai utánzás iskolás módszerének korlátai között maradt volna. Ő ugyanis a *civitas mixta*-nak az antikoknál főképp Arisztotelésznél, Polübiosznál, Cicerónál és Tacitusnál fellelhető eszméjét⁸ arisztokratikus szellemben összetársította azzal a Menenius Agrippa-féle *fabulával*, amelynek legismertebb ókori megfogalmazása bizonyára Liviusztól származik, de más szerzők számára is igen kedves témának bizonyult (Liv. 2,32,8

⁶ Vö. KING 1994, 80.

⁷ Cicero politikai felfogásáról mindmáig tanulmányozásra érdemes: M. WHEELER, *Cicero's Political Ideal, Greece and Rome*, 21(1952), 49–56.

⁸ Lásd ehhez újabban W. NIPPEL, *Mischverfassungstheorie und Verfassungsrealität in Antike und früher Neuzeit*, Stuttgart, 1980; J. COLEMAN, *Political Thought: From Ancient Greece to Early Christianity*, Oxford, 2000, főleg 216–222, vö. a *Polity: Mixed and/or Middle Constitutions* című fejezettel. Lásd még *A Companion to Aristotle's Politics*, eds. D. KEYT, F. D. MILLER, Oxford, 1991; G. L. HUXLEY, *On Aristotle's Best State*, *History of Political Thought*, 6(1985), 139–149. – Általánosságban a vizsgált időszak politikai gondolkodásához máig alapvető: Antony BLACK, *Political Thought in Europe 1250–1450*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

skk., vö. Dion. Hal. 6,96,1 skk., Flor. 1,17/23,1–2. stb.).⁹ Csak erre a példázatra vonatkozathatók ugyanis Janus Pannonius költeményének e szavai: *placidi quam* (sc. *plebem*) *docta sequestri / fabula conciliet vel ademptus fascibus horror* (paneg. vv. 130–131), hiszen a mondat lezárása is a *mons sacerre* történő kivonulás (*secessio*) egyik eredményét közli, miként a Menenius Agrippa-féle *fabula* ugyancsak ezzel az eseménnyel áll összefüggésben. Ennek a janusi interpretációban elsőrendűen mégiscsak leginkább nemesi dominanciájú velencei *civitas mixtának* volt meg azután a költő bemutatása alapján az a történelmi sikere, hogy benne nem zsarnokok (*tyranni*) uralkodtak ezer éven át, hanem a *libertas*, vagyis az a szabadság, amelynek alapja a nemesség irányítását a patricius atyák közvetítésével engedelmesen követő köznép. Ez a velencei „kevert államforma” volt képes arra is, hogy a régi Róma módjára egyfajta olyan *oecumenicus* hatalmat gyakoroljon, mint amilyent az ókorban Augustus császár vonatkozásában a történetíró Florus írt le munkája záró részében. Az utóbbi szerző kiemelte, hogy a császár hatalma ugyanúgy kiterjedt nyugatra és délre, mint ahogy északra és keletre. Hasonló érvényes Velencére is, mert annak *mitis ditiója* egyaránt érvényesül Kréta szigetén, az Alpokban és a Balkán-hegységben (vö. *Aemonium* = *Haemonium*, nem pedig *Aeminium*, mint egyesek gondolják), a Comói tónál (vö. *Larius*) csakúgy, akár az Ebrónál (*Hebrus*), az Óceán felett éppúgy, mint a Vörös-tenger felett (vv. 134–137). Ezzel Velence ugyanúgy az egész világkereskedelmet magához ragadta (*suscipit et reddit toto commercia mundo* – v. 137), ahogy Augustus Rómája is világhatalmat nyert: *cum Romana maiestas toto orbe polleret* (Flor. 2,13,8). Természetesen a hatalomnak ez az *oecumenicus* víziója megvolt már az Augustus-kori latin irodalomban is, főleg Vergiliusnál és Horatiusnál, ám toposzá válása közelről sem a Janus Pannoniusszal kortárs humanista irodalomban következett be, hanem már a császárkori római irodalomban is, ahogy azt többek közt épp a felhozott példa igazolja, azé a történetíróé, akitől a magyar humanista szinte szó szerinti idézeteket is kölcsönöz.¹⁰

⁹ Vö. W. NESTLE, *Die Fabel des Menenius Agrippa*, Klio, 21(1927), 350–360; R. M. OGILVIE, *Commentary on Livy, Books I–V*, Oxford, 1965, 315 sk.; valamint lásd még a magam tanulmányait: *Mese és történelemszemlélet az ókorban*, MTA I. OK, 33(1982), 111–121; *L'idée d'État dans les discours consulaires de Cicéron*, Ciceroniana, 7(1990), 133–147; *ua.* = *Corpus Rei Publicae: Studia historico-philologica collecta*, red. Cs. SZEKERES, G. SZÜCS, Debrecen, 2002, 51–64 (AΓΑΘΑ, 9), további, a problémához kapcsolódó irodalommal; lásd még L. BERTELLI, *L'apologo di Menenio Agrippa: incunabolo della homonoia a Roma?*, Index, 3(1972), 223–234. – A biologikus történelemfelfogás egyik legnagyobb hatású megalapozója azonban Platón nyomán szintén Arisztotelész volt, vö. pl. L. ARNHART, *Aristotle's Biopolitics: a Defense of Biological Teleology against Biological Nihilism*, Politics and the Life Sciences, 6(1988), 173–229.

¹⁰ Lásd erről legújabban HAVAS László, *Florus – az organikus világkép első egyetemes megszólaltatója*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011, 41–42. Aligha véletlen egybeesés, hogy amiként Florusnál Nagy Sándor módjára a római nép diadallal járja be az egész földkerekséget, hasonlóképp teszi meg körútját az *orbis terrarum*ban Marcellus, aki a florusi Caesar mintájára mintegy Columbus „előfutáraként” egy új világot kíván megismerni (vv. 318–319: *Proinde animis maiora parat; libet ire vel astris longius / ac totum post terga relinquere mundum*; ill. vv. 380–381: *transierat rerum metas, et aperta ruebat / immensi iam terga maris*; valamint vv. 1623–1624: *temeravit ... / Oceanum Caesar* ~ Flor. ep. 1, 45: *Omnibus terra marique peragratu respexit Oceanum et, quasi hic Romanis orbis non sufficeret, alterum cogitavit* (sc. Caesar). Az is sokat mond szempontunkból, hogy végül Janus magával a *panegyricus* első felét istensége révén meghatározó Pallas

Mindez azonban Janus Pannonius szerint Velence esetében, Rómától eltérően, nem jelent valóságos katonai egyeduralmat, hanem csak kulturális, gazdasági főszerepet. Ennek az a magyarázata, hogy ha Velencének nincsenek külső versenytársai, akkor még ezen a kiegyensúlyozott államon belül is felbomlik az összhang. Az Irigység következtében elszabaduló Rágalom ugyanis féktelenné válik, ahogy ez éppen Marcellus esetében történt. Hiába képviselte ő ugyanis a közjót, ezt a vetélytársak nem vették figyelembe, mert éppen Velence sikerei elfojtották bennük a félelmet, s így tudták megbontani az addig oly példás belső harmóniát. Ez egyértelműen arra utal, hogy Janus Pannonius valójában nem a politikailag egységes Itália mellett foglalt állást, hanem inkább egy kialakult hatalmi egyensúlyi helyzetet kívánt fenntartani, amelynek fegyelmező rendszerén belül Velence kénytelen lesz megőrizni a maga hagyományos kevert politikai berendezkedését, ragaszkodva a demokrácia, az arisztokrácia és a monarchia kiegyenlített együttműködéséhez, mert különben félnie kell a rivális hatalmak vele szembeni előretörésétől. Ezzel a magyar humanista valójában az ókori *metus hostilis* (az „ellenségtől való félelem”) elvét alkalmazta a reneszánsz Itália helyzetére. Annak idején ugyanis a rómaiak birodalmuk erkölcsi hanyatlását többek között azzal magyarázták, hogy Karthágó elestével voltaképpen megszűnt az a hatalom, amely továbbra is rájuk kényszeríthette volna a helyes erkölcsiség útjának követését. Most a többnyire monarchikus vagy erősen arisztokratikus városállamok, főként persze Milánó (*Mediolanum*) jelentik azt az erőt, amely ráveheti Velencét tradicionális belső összetartására, mert a vetélytársak irigysége miatt vezető szerepétől megfosztott Marcellus eltávolítása a városból mindig katonai összeomláshoz vezetett (vö. vv. 2252 skk.). Ez a program egyáltalán nem egy egységes Itália létrehozásának irányába mutat, ahogy Hegedűs István annak idején gondolta, hanem sokkal inkább az Appennini-félszigeten kialakult valamiféle *status quo* fenntartására. Ezt látszik igazolni az a tény is, hogy nagyjából hasonló elképzelés figyelhető meg Janus egyéb dicsőítő költeményeiben is, amit alátámasztanak a többi *panegyricus*ok is, még ha nem is ilyen átfogó és átgondolt formában. A Guarino-*panegyricus* ugyanis voltaképpen szintén az Itáliában városállami keretek között újjászülető antik műveltség magasztalása, Guarinóban pedig a kultúrateremtő hérósz szerepét emeli ki, bár e tudós tevékenységén keresztül talán már kezd valamit megsejteni a költő arról az Európáról is, amely ennek az újjászülető civilizációnak egyetemesen a részese lesz, miként erről a Marcellust dicsőítő költemény úgyszintén beszél. Mindazonáltal Frigyes császártól is elsőrendűen Itáliának és a városállami kultúráknak a védelmét várja el Janus (Frigyes-*panegyricus*). Mindez természetesen tekinthető volt egy olyan magyarországi humanista részéről, akit szoros szálak fűztek a déli, Adriához közeli városiasabb körzetekhez,

Athenával, Minervával mondatja ki, hogy Marcellus Caesar nyomdokán halad, vö. vv. 1662 skk. (hiszen az adduai határ biztosítása egyenrangú tettnek bizonyult a Rajna egykori leigázásával), ill. ahogy a római történetíró szerint Augustusnak ajándékot hoznak az indiaiak és a serek, úgyszintén ez történik Velence hőisével, még ha áttételes formában is, vö. pl. vv. 267–268, s lásd még a magasztaló költeménynek Marcellus *periphas*ára vonatkozó egész bemutatását. Ehhez hasonló értelmezést ad már Kardos Tibor és részben Bán Imre nyomán KOVÁCS Sándor Iván is: *Várad–Velence–Medvevár*, ItK, 78(1974), 8 skk., megfelelő hivatkozásokkal. Ők azonban nem veszik észre az igazi antik előzményt: Florust.

melyeknek sorsa közelről sem csak a Magyar Királyságtól függött, hanem beletartozott Velence s vele összefüggésben a Német-Római Birodalom érdekszférájába csakúgy, mint az Oszmán Birodalom terjeszkedési zónájába. Aligha lett volna kívánatos ebből a szempontból egy katonailag túlságosan is erőssé és befolyásossá váló itáliai nagyhatalom. Marcellus sikerei azonban végül is nem ehhez vezettek, hanem annak az Adduhatárnak (ma olaszul: Adda) a kijelöléséhez, amely valójában Velencét kifejezetten egyensúlyi helyzetbe hozta Milánóval, függetlenül attól, hogy annak zsarnoki önkényéről és haszonleső népéről egyébként Janus bármily szigorúan vélekedett is (vö. pl. vv. 1769–1770 skk.). A korabeli Európa is ezt ismerte el, ahogy Hunyadi János, a kormányzó (*rector*) is ezért tüntette ki a Sárkány-rend adományozásával a venét férfit (1648 skk.), aki ennél fogva nem kerülhetett szembe a magyar érdekekkel.

Az események nagyon is látványos módon nem is az egységes itáliai nagyhatalom irányában haladtak. Ezt éppen annak az időszaknak az eseményei igazolják a legfényesebben, amikor Janus Pannonius Marcellus-*panegyricusa* elkészül, az 1454–1458 közti periódusban, ahogy Ritoókné Szalay Ágnes is gondolja.¹¹ Ekkor jött ugyanis létre 1454. április 9-én az a Lombardiában, közelebbről Lodiban megkötött béke, amely rendezni kívánta a 14–15. században addig kialakult rossz viszonyt Milánó és Velence között, méghozzá úgy, hogy megpróbált szembehelyezkedni mindkét fél expansionista törekvéseivel, de ugyanakkor elismerte hatalmi körzetüket is. S mindezt szövetségeik is ratifikálták, Firenze éppúgy, mint a Savoiai Hercegség, a Genovai Köztársaság, a Gonzagák Mantovája, a Paleológok Monferratója (mint *marchesato*) ill. a Ferrarai valamint a Modenai Hercegségek, garantálva ezzel a két főhatalom közti határt, az Adda folyót. Mindez alapja lett az 1454. augusztus 30-án létrejövő Itáliai Ligának, ami voltaképpen egy korábban kialakult *status quot* szentesített, biztosítva egyfajta egyensúlyi helyzetet a vezető városállamok között, s a megteremtett békével nagymértékben hozzájárult az itáliai reneszánsz erőteljes kiteljesedéséhez.¹² Aligha tévedünk, amikor azt mondjuk, hogy Janus Pannonius *panegyricusa* lényegében egy hasonló követelményt fogalmaz meg ideálként, s így annak valójában a lodii béke¹³ és az Itáliai Liga szellemében kellett fo-

¹¹ R. SZALAY 2010, 845.

¹² Vö. Vittorio BOTTINI, *La pace di Lodi*, http://www.turismo.provincia.lodi.it/TPL_artestoria_NOTIZIA_1.asp?IDNotizia=326&IDCategoria=662 (2009.08.12); Agenore BASSI, *Storia di Lodi*, Lodi, Edizioni Lodigraf, 1977, 54–55; Pierluigi MAJOCCHI, *Francesco Sforza e la pace di Lodi*, Archivio Storico Lodigiano: Organo della Società Storica Lodigiana, 2008. Lásd még Felice FOSSATI, *Francesco Sforza e la pace di Lodi*, Archivio Veneto, 87(1957), 16–34; Werner GOEZ, *Geschichte Italiens in Mittelalter und Renaissance*, Darmstadt, 1988.

¹³ Erre a lehetőségre már SZÖRÉNYI László is utalt, vö. *Omnia Calliope concentu temperet uno! Panegyricus és eposz Janus Pannoniusnál = Látókörök metszése: Írások Szegedy-Maszáék Mihály születésnapjára*, szerk. ZEMPLÉNYI Ferenc, KULCSÁR SZABÓ Ernő, JÓZAN Ildikó, JENEY Éva, BÓNUS Tibor, Bp., Gondolat Kiadói Kör, 2003, 447–454. Ugyanez az írás információkban gazdag jegyzetekkel együtt, végleges formában megjelent még a szerző tanulmánykötetében is: *Harmóniára teremtve: Tanulmányok Mátyás királyról*, Bp., Lucidus, 2009, 13–28. Erre az alapmunkára meglehetősen ritkák a hivatkozások, akárcsak a tárgyban írt ezen dolgozatomra: *L'ideale comunale della costituzione mista in Giano Pannonio e le ambizioni imperialistiche del re Mattia Corvino*, *Studia Historica Adriatica ac Danubiana*, 2(2009)/1, 24–39. Ezek a cikkek ugyanakkor természetesen hiányoznak az alábbi összefoglalóból: *Janus Pannonius: Válogatott bibliográ-*

gannia, ami aligha tekinthető az egységes Itália nagy tervével egyenértékűnek. Ezt az egész Ausoniára kiterjedő *pax instauratát* hangsúlyozzák Minervának a dicsőítő vers első részét lezáró ünnepi szavai is (vv. 2659 skk.), amelyek a „fegyvernagyvást”, nem pedig az egyesült Itáliát magasztalják. Ez ellen az *Italia unita* ellen szól a magyar költő felfogása alapján az is, hogy a két fő hatalmi tényezőnek egyaránt megvan a maga saját keresztény vallási patrónusa: Milánóé Szt. Ambrus, Velencéé pedig Szt. Márk, amit a *panegyricus* erőteljesen ki is emel (vö. pl. vv. 1851 skk.). Ennek a hatalmi kiegyenlített-ségnek viszont a Magyar Királyság szempontjából kétségtávol megmutatkoztak a maga előnyösnek tetsző adottságai. Később Lorenzo Magnifico egyensúlypolitikája is mesz-szemenően erre a kialakult szituációra épített, amelynek jelentőségével – úgy látszik – a magyar humanista is tisztában volt, s úgy ítélte meg, hogy a jótevőjét és gyámolítóját, Marcellust fenyegető és erő rágalmak is csak ebben a helyzetben szűnhetnek meg. Rit-toókné Szalay Ágnes tehát végső soron ebben az esetben is helyesen ismerte fel a Lukianosz-féle Apellész-festmény forrásjelentőségét a költői alkotás motiváló tényezői között, rámutatva egy olyan mozzanatra, amely ugyan közismert,¹⁴ de hatását és meg-nyilvánulását Janus költészetében előtte senki sem vette észre. Ehhez a teljesen meggyő-ző és megalapozott felismeréshez mi még csak egy további szerény szempontot tennénk hozzá mint olyan lehetőséget, amelyet érdemes lenne a továbbiakban alaposabban meg-vizsgálni. Ez pedig az, hogy Apellész híres-hírhedt festményén és annak lukianoszi pre-zentációján kívül Janus nyilvánvalóan számos más irodalmi tradíciót is felhasznált meg-lehetősen széles palettával rendelkező, megannyi irodalmi műfajt szintetizáló magasztaló költeményében.¹⁵ Nem kerülheti el figyelmünket ugyanis az a tény, hogy az antik iro-

fia, szerk. BÉKÉS Enikő, Bp., Balassi Kiadó, 2006². Itt jegyzem meg, hogy TÖRÖK László terjedelmes kritikát közölt VADÁSZ Géának a Szörényi Lászlótól érdemben megidézett, Marcellus személyét is érintő tanulmány-kötetéről (*Janus Pannonius epigrammái: Műelemzések és magyarázatok*, Bp., Argumentum Kiadó, 1993), ItK, 98(1994), 420–429. Vö. még KRANCZICKI Orsolya, *Könyvtári adatbázisok összehasonlító elemzése...*, http://dea.unideb.hu/dea/bitstream/2437/78061/1/Ferencz_Orsolya_2008.pdf.

¹⁴ Lásd pl. Jean Michel MASSING, *Du texte à l'image : La Calomnie d'Apelle et son iconographie*, Strasbourg, 1990 (mely kiemelt jelentőséggel bír); továbbá G. BERTONI, *La Biblioteca Estense e la cultura ferrarese ai tempi del duca Ercole I (1471–1505)*, Torino, 1903; R. FÖRSTER, *Die Verläumdung des Apelles in der Renaissance*, Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen, 8(1887), 29–56; E. P. GOLD-SCHMIDT, *The First Edition of Lucian of Samosata*, Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, 14(1951), 7–20; Sara AGNOLETTI, *La Calunnia di Apelle: recupero e riconversione ecfrastica del trattatello di Luciano in Occidente*, Saggi: La Rivista di enigma, 42(2005) (ez a korábbi kutatásokat is jól összegzi és sok hasznos információt ad).

¹⁵ Lásd ehhez különösen JANKOVITS László, *Accessus ad Janum: A műértelmezés hagyományai Janus Pan-nonius költészetében*, Bp., Balassi Kiadó, 2002, főleg 103; recenzióját adja BÍRÓ Csilla, ItK, 107(2003), 330–337, aki SZÖRÉNYI László nyomán az eposz és a *panegyricus* műfaji összefonódására is utal (*Panegyricus és eposz: Zrínyi és Cortesius = Uő, Hunok és jezsuiták: Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*, Bp., 1993); ahol, ti. Jankovitsnál, megtörténik a korábbi magyar eredmények figyelembevétele is, lásd VISY J., *Plinius panegyricusa és a görög retorikai elméletek* [diss.], Szeged, 1936; FENICZY Gy., *Claudianus és Janus panegyricus költészete*, Bp., 1943; R. SZALAY Ágnes, *Janus Pannonius és Venantius Fortunatus = Humanista műveltség Pannóniában*, szerk. BARTÓK István, JANKOVITS László, KECSKEMÉTI Gábor, Pécs, 2000, 61–68. Mindezt persze még hatalmas további irodalommal lehetne kiegészíteni a nemzetközi kutatásokból, vö. pl. M. MAUSE, *Die Darstellung des Kaisers in der lateinischen Panegyrik*, Stuttgart, 1994. Itt további könyvszeti

dalmi alkotások jelentős részében ugyancsak fontos szerepet játszott a rágalom motívuma, még akkor is, ha erre nem is mindig a *calumnia* szó, hanem annak valamely másik szinonimája vonatkozik. Marcellushoz hasonlóan úgyszintén megpróbáltatásnak lettek kitéve a római nép olyan vezéralakjai, mint pl. Coriolanus, Cincinnatus, az „új Róma-alapító” Camillus, vagy a Scipiók ill. magának a humanizmusnak klasszikus jelképe: Cicero. (Általánosságban e tárggyal összefüggésben lásd vv. 1370 skk.) Aligha véletlen tehát, hogy Janus úgyszintén többször párhuzamba állítja epikus jellegű költeménye főhősét, Marcellust Camillusszal. A legnyilvánvalóbb azért talán mégis a cicerói értelmezéssel való hasonlóság. Hiszen ez a nagy római szónok-filozófus volt az, aki úgy látta, hogy a rágalom nemegyszer éppen a jog leplébe burkolózva vezet súlyos igazságtalanságokhoz. A kötelességekről szóló értekezésében ugyanis ezt olvassuk: „Gyakran szül jogtalanságot az ármánykodás (*calumnia*) és a jog igen ügyes, de rosszindulatú értelmezése. Innen a már elcsépelet közmondás: »A legjogosabb a legjogtalanabb«” (*summum ius summa iniuria* – de off. 1,10,33). S éppen ez történt több alkalommal magának Marcellusnak az esetében is, akivel szemben pontosan a velencei hatóságok jártak el méltánytalanul, még csak kellő nyomozást és meghallgatást sem folytatva ill. bonyolítva le (vv. 2162 skk.), úgy, hogy közben a közérdek szenvedett igazából csorbát.

A Janus Pannonius-i életművel kapcsolatos efféle összefüggések felismerése legalább annyira hozzájárulhat a költő igazi arcának feltárásához, mint történetesen újabb költemények esetleges fölfedezése, vagy akár igazi ősi portrék, sőt csontvázak megtalálása, amely utóbbiak ugyan talán hitelesebben megőrizték a művész valódi fizikai vonásait,¹⁶ de nem feltétlenül visznek mindig közelebb az alkotó mélyebb szellemiségének tisztázásához. Ugyanakkor persze mindegyik fajta kutatásra szükség van, csak éppen mindegyiket kellő körütekintéssel és felkészültséggel valamint önmérséklettel és -kritikával kell elvégezni, miként arra a maga szakterületén éppen az a tudós szolgáltatott számos bizonyítékot, akinek most szándékozunk mindannyian leróni tiszteletünket. S tesszük ezt, ahogy ő szokta: továbbhaladva a megkezdett úton.

adatok is találhatók. – Úgy érzem, hogy a vizsgált költemény kapcsán túl leegyszerűsítő mélyen tisztelt egykori mesterem véleménye: „Maga Janus Pannonius a claudianusi modorban tett kísérletet nagy lélegzetű epikus mű írására, a velencei politikus és hadvezér, Jacopo Marcellót választva – megbízásból – panegyricusa hőségül. Műve iskolapéldája az apologetikus dicsőítés technikájának: nincs Marcellus életében egyetlen olyan esemény, még kétes üzemekért való vád alá helyezés sem, melyet a megfelelő irodalmi apparátus ne fordítana a javára.” KLANICZAY Tibor, *A nagy személyiségek humanista kultusza a XV. században*, ItK, 86(1982), 41–58; *ua.* = UÖ, *Pallas magyar ivadéka*, Bp., Szépirodalmi, 1985, 288–294.

¹⁶ Vö. *A hiteles arc – Janus Pannonius megtalált versétől Petőfi Sándor hiteles portréjáig*, WEINER SENNYEY Tibor riportja Szentmártoni Szabó Gézával, 1. és 2. rész, <http://www.irodalmijelen.hu/node/8792>, <http://www.irodalmijelen.hu/node/8793> (2011.09.17). A Janus Pannonius-kutatók újabb lehetőségeihez és buktatóihoz: SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Parthenopé veszedelme: Újdonságok a Janus Pannonius-filológia köréből*, Bp., Cédrus Művészeti Alapítvány–Napkút, 2010.